

Μακριά, μακριά, νεροπή σου ! Κι απ' αυτά δε συγκινείται
Δέν τή νιάζει διόλου αυτή :
•Αν ή αγάπη μοναχή της δέν πονεί και δέν πονιέται
Κάθε θλίψη περιττή•
•Λαι στο διάβολο κι αυτή !

ΝΙΚΟΣ ΑΛ•Τ•ΛΗΣ

•ΛΑ ΓΕΟΛΕ• ΤΟΥ ΜΠΟΥΡΖΕ ΚΑΙ ΤΗ ΚΗΛΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ

•Αν λίγες μās φαινότανε οι τόσες άλλες απόδειξεις, πάλι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Μπουρζέ, μοναχό του αὐτό, θάφτανε γιὰ νὰ μās δώσει νὰ τὸ καταλάβουμε πὼς οἱ παλιοὶ δουλεύουνε ἔδωπέρα. •Ανθρώποι τέχνης ἐθνικῆς, πὺ ξαίρει ἀπὸ παράδοση, τὸ νιώσανε πὼς καλὴ εἶναι ἡ δόξα μὰ ἐπιβάλει καὶ τὴν ὑποχρέωση τῆς ἀκούραστα ἀρετίας παραγωγῆς. Δουλεύουνε καὶ τὸ πιὸ θαυμαστὸ πὺ ἔχουνε τὴ δύναμη νὰ παρακολουθοῦνε τὴν κίνηση τοῦ σήμερα, πὺ πιστὰ απ' τοὺς νέους καὶ πὺ ὀρθόφρονα. Πίσω τους ζωὴ ἀλάκαιρη μάθησης κι ἀγῶνα• τὸ σήμερα τὸ κατέχουνε γιὰτὶ μελετήσανε τὸ χτὲς καὶ γιὰτὶ αὐτοὶ τὸ θρέψανε. Οἱ νέοι τοὺς παλιούς τοὺς ἀρνιοῦνται—κάτι παρόμοιο, μὺ φαίνεται, πὼς γίνεται στὴν Ἑλλάδα, τὸ ἴδιο ἀπάνω κάτω καὶ παντοῦ—μὲ βροντόφωνη παραφορά, πὺ σιγνότητα τοὺς φέρνει, ἀφοῦ νομίζουνε πὼς ἡ στάση τους ταιριάζει νᾶναι καὶ καταφρονετική, στὴν ὀλότελη ἄγνοια ἡ στὴν παραμόρφωση τοῦ χτὲς. Πολλὰ πράματα ἔτσι κι απ' τὴν τωρινὴ τὴν κίνηση δέν τὰ μυρίζονται• ὁ φανατισμὸς τους κατάντησε πρόληψη καὶ τύφλωμα.

Μὰ οἱ παλιοὶ αὐτοὶ ξαίρουνε τί κάνουνε : απ' τὴ μιὰ μεριά δουλεύουνε σιωπηλοὶ— πόσο πὺ σιωπηλοὶ μὲ τὸ πολύτομο ἔργο τους απ' τοὺς νέους πὺ ταμπούρλα βαροῦνε γιὰ τρισέλιδες φυλλαδοῦλες—κι απ' τὴν ἄλλη διπλωματικά παίρνουνε καὶ κανένα νέο μὲ τὸ μέρος τους. •Ἐτσι ἔκανε λόγου χάρι ὁ Μπουρζέ τὸν περασμένο χρόνον ἀναλαβαίνοντας νὰ προστατέψει τὸν Καρκό, καὶ νὰ τοῦ δώσει, γιὰ τὸ μυθιστόρημά του «L' Homme traqué», τὸ βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας. Καλὴ μέθοδος γιὰ νὰ κρατᾷ ὁ συγγραφέας, πὺ τονὲ πῆρανε πὺ τὰ χρονάκια, τὸν κάποιο πρόθυμο ἀέρα τῆς νεανικότητος στὴ δράση του. Βραβεῖα ἡ πρόλογοι στὰ ἔργα μερικῶν νεαρῶν, τῶν πὺ συντηρητικῶν βέβαια, σὺν νὰ τοὺς κάνουνε καὶ τοὺς πρεσβύτερους περισσότερο ἐνημερους τοῦ καιροῦ τους.

Μὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια ὁ Μπουρζέ δὲ φυλάει ἀπὸ παρόμοια φερσήματα γιὰ νὰ δείξει τὴν ἐνημερότητά του. •Ἐνα ἔργο, σὺν τὸ τελευταῖο του «La Gedle», θεοφάνερη τὴν ἀπλώνει στὰ μάτια μας μπροστὰ τῆς τεχντοροπίας του τὴ βαθύτητα συγχρονισμένη πολυμέθεια. Παρακολουθεῖ ὄχι μόνον τὸ ξετύλιγμα τῆς μεταπολεμικῆς κοινωνίας, μὰ σύνωρα καὶ τὸ κάθε ἀξιο καταδρόμισμα τῆς ἐπιστήμης, τῆς γιαιτρικῆς πὺ ὅσο πᾶει καὶ σοφότερα χῶνεται στὰ ριζώματα τ' ἀπόκρυφα τῆς ὑπόστασῆς μας. Τὶς θεωρίες τοῦ Freud, καὶ ἰδιαί-

τερα του καθηγητή Fernand Vidal, τις χρησιμοποιεί όχι μόνο για άφετη-
 ρία της έμπνευσης του της καθαρά συγγραφικής—πράμα που έκαμε ο Lepor-
 mand, ύστερότερα κι ο Jules Romains—μά και σά βοηθήματα άλλακαιρου
 του έργου, σά στηρίγματα της υπόθεσής του, ίσαμε τή στιγμή που αυτή παίρνει
 ακριβολογημένα τή μορφή της thèse.

“Ας παρακολουθήσουμε τήν υπόθεση του έργου στις γενικές, στις μεγάλες
 του γραμμές.

Βρισκόμαστε στά 1877. ‘Ο Jean Vialis, νέος πλούσιος και μέ χαρακτήρα
 άνώτερο—όπως είναι άνώτεροι όλοι οί ήρωες του Μπουρζέ, όταν έχουν τις
 συντηρητικές του ιδέες—δουλεύει στό ‘Υπουργείο, όπου τού δείχνουνε μεγάλη
 έμπιστοσύνη. Είναι ένας άπ’ τους πιο σημαντικούς και χρήσιμους υπαλλήλους.
 Μά τά έκλογικά ζητήματα τού φέρνουνε κι ο Vialis μπερδεύεται σέ μιá βρωμοδου-
 λιά. Ένας φίλος του τότες, που είναι άπό τó άλλο κόμμα, τού κλέβει κάποιο του
 γράμμα ένοχοποιητικό και τó βγάζει στη δημοσιότητα. ‘Ο Vialis έτσι άτι-
 μάζεται, δέν μπορεί νά ξεκολουθήσει τó στάδιο του· ή ζωή του όλη μονομιás
 μαύρισε, ρεξιλεύτηκε—Τό κακό είναι που ή οίκογένεια των Vialis έχει άπό
 κληρονομικότητα τή μανία της άυτοχτονίας. Είναι όλοι τους, άπό πολλές γενιές,
 άνθρωποι άνήσυχοι, μέ τó βάρος της άγωνίας στην ψυχή τους, νευρασθενικοί
 που δέν μπορούνε νά βαστάξουνε στά μεγάλα χτυπήματα και που προτιμούνε
 τó θάνατο. Κι ο Jean Vialis άυτοχτονεί. Έδώ βρίσκει άφορμή ο Μπουρζέ
 νά βγάλει στη μέση τις γιατρικές του γνώσεις. ‘Αναφέρει τόν Friend γιά τήν
 «fuite dans la maladie» και τήν «Hémoclasie» του Vidal, που άπό άναλο-
 γία υποβάλλει στό συγγραφέα τήν ιδέα της «psychoclasie»· δηλαδή όπως
 γίνεται ή έκρηξη των αίμοσφαίριων όμοια, κατά τή γνώμη του Μπουρζέ,
 μπορεί νά γίνει κ’ ή έκρηξη όλων των ψυχολογικών στοιχείων σέ μιá όρισμένη
 στιγμή. ‘Ο γιατρός Vernat—ένα άπ’ τά κυριώτερα πρόσωπα που μās πα-
 ρουσιάζει τó μυθιστόρημα—λέει της χήρας του Vialis πώς γραπτό του εΐτανε
 τού άντρα της ν’ άυτοχτονήσει, άφού εΐτανε καταδικασμένος άπ’ τους νόμους
 μιás τέτοιας φριχτής κληρονομικότητας. Βλέποντας όμως τήν άπελπισία της
 δύστυχης γυναίκας, γυρεύει νά της βρεί ένα σκοπό ζωής. Τό επιτυχαίνει λέγον-
 τας της πώς άπ’ τήν ίδια κληρονομικότητα κιντυνεύει και τó παιδάκι της που
 είναι, και στό πρόσωπο και στην ψυχή, άπαράλαχτο τού πατέρα. Κατατρο-
 μαγμένη τότες αΐτη καταλαβαίνει πώς πρέπει νυχτοήμερα ν’ άγρυπνῇ γύρω
 στό παιδί της, αν θέλει νά τó σώσει άπ’ τήν τύχη τού πατέρα του—Περνούνε
 είκοσι έφτά χρόνια και ξαναβρίσκουμε τó Vernat νά συμβουλεύει πάλι τή
 χήρα στις παραμονές τού κακού που γυρέψανε ν’ άποφύγουνε. ‘Η κρίση που
 προεΐδε ο γιατρός και που μπορεί νά ξεπνήσει τήν κληρονομικότητα στό γιό,
 φτά Jean-Marie, λίγο θέλει γιά νά πλακώσει. ‘Η μάνα ξομολογείται τούς
 φόβους της. ‘Ο γιός της, παντρεμένος μέ μιá γυναίκα φιλάρεσκη, δέν είναι
 καθόλου εύχαριστημένος άπ’ τó γάμο του. Τόξαιρε ή κακόμοιρη μάνα πώς δέ
 δάβγαινε σέ καλό αυτός ο γάμος, μά της εΐτανε άδύνατο και νά τόν έμπο

δίδει· ὁ μόνος της σκοπός, οἱ προσπάθειες της ὅλες· εἵτανε ν' ἀπομακρύνει ἀπ' τὸ παιδί της, ποὺ ἀγνοεῖ τὴν αὐτοχτονία τοῦ πατέρα, τὴς ὅποιες ἀφορμές ἀπελπισίας. Ὁ γιατρός τῆς εἶχε ἐπιβάλλει αὐτῇ τὴ διαγωγή, σὰν τὴν πιδ σωτήρια. Τρία χρόνια τώρα ἤξαιρε τὴς σκέσεις τῆς νύφης της μ' ἓνα οἰκογενειακὸ φίλο καὶ πάλι λέξι δὲν τολμοῦσε νὰ βγάλει ἀπ' τὸ στόμα της. Κατὰ φερονε τὴ φρίκη της νὰ τὴν ὑποτάξει, βασανίζοτανε διπλὰ μοναχὴ της. Καὶ τώρα βλέπει πὼς ὅλα αὐτὰ πηγαίνουνε στὰ χαμένα· ὁ γιὸς της, ἂν καὶ δὲν ἔχει ἀκόμη καμιὰ χειροπιαστὴ ἀπόδειξη, ἀρχίζει νὰ ὑποψιάζεται τὴς σκέσεις τῆς γυναίκας του. Αὐτὴ ἡ ὑπόψια τὸν κουρελιάζει καὶ λέει πὼς τὸ προτιμότερο εἶναι νὰ σκοτωθεῖ. Μ' αὐτὰ του τὰ λόγια ἡ μάνα βλέπει τὴν καταστροφὴν πιδ ἔτοιμη νὰ τοὺς ρημάξει, γυρεῦει μὲ χίλιους τρόπους νὰ καθησυχάσει τὸ γιό της. Μὰ τὸν τρώει αὐτόνε ἡ ἀμφιβολία καὶ τοῦ δίνεται ἓνα μέσο γιὰ νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια· ὁ Saintenois, ὁ οἰκογενειακὸς φίλος, ἔχασε στὰ χαρτιά πενήντα χιλιάδες φράγκα, ποὺ τὰ δανείστηκε ἀπ' τὸ ταμεῖο τῆς Λέσκης, καὶ ποὺ ἀδύνατο τοῦ εἶναι νὰ τὰ πληρώσει. Ἄν ἡ Sabine εἶναι ἐρωμένη του τότες δὲ θὰ μπορέσει νὰ κρατήσῃ τὴ συγκίνησή της μαθαίνοντας μιὰ τέτοια εἰδηση. Ὁ Jean-Marie παρακαλεῖ τὴ μητέρα νὰ πάει νὰ κάμει αὐτῇ τὴ δοκιμὴ κ' ἔτσι νὰ καταλάβουνε ἐπιτέλους τὴν ἀλήθεια. Ἡ μάνα δέχεται, ἐλπίζοντας πὼς μ' αὐτῇ τὴν εὐκαιρία θὰ καταφέρει νὰ σώσει καὶ τὸ γιό της καὶ τὴ νύφη. Μὰ ἡ Sabine εἶναι ἡ καθαυτὴ ἐρωτιάρα ποὺ τίποτις ἄλλο ὅξω ἀπ' τὸν ἐρωτὰ της δὲν τὴ θένει. Ὁ Μπουρζὲ ἔδω λέει πὼς τὸ ἀληθινὸ πάθος μέσα στὸν «κομπὸ» κόσμον εἶναι τόσο σπάνιο ὅσο κ' ἡ νόηση ἡ ἀληθινή. Ἐξαίρεση ἡ Sabine, ποὺ δὲ χωνεύει τὴν κοσμικὴν τριγυρινὴ της ψευτιά. Ἀγαπᾷ παράφορα αὐτόνε τὸν Saintenois, βρῖσκοντας χίλιες φορὲς ἡροσιμότερη τὴν ἀ ν τ ρ ι κ ῆ τ ο υ ἀ σ κ ῆ μ ι α ἀπ' τὴ θηλυκὰ ἀριστοκρατικὴ φυσιογνωμία τοῦ ἀντρα της. Ἡ σκηνὴ ἀνάμεσα στὴν πεθερὰ καὶ στὴ νύφη εἶναι ἀπ' τὴς πιδ τραγικῆς ποὺ ἔχει νὰ δεῖξει τὸ σύγχρονο μυθιστόρημα. Ἀλύγιστη τὰ παρατᾷ ὅλα σύβυλα ἡ Sabine, καὶ φεύγει μὲ τὸν ἐρωμένο της γιὰ τὴν Ἀμερικὴ. Ἀπ' τὴ Λόντρα στέλνει τοῦ ἀντρός της τὸ γράμμα ποὺ τοῦ ξαστερώνει τὰ πράματα.

Καὶ φτάνουμε ἔτσι στὴ στιγμὴ τὴν κρίσιμη. Τρελὴ ἀπ' τὰ προαισθήματά της ἡ μάνα τρέχει στὸ γιό της. Χτυπᾷ τὴν πόρτα, τῆς ἀνοίγει, καὶ βλέποντας ἐπάνω στὸ γραφεῖο ἓνα γράμμα, στὸ μισόκλειστο συρτάρι ἓνα περιστρόφο, δὲν κρατιέται καὶ φωνάζει· «Κ' ἐσὺ τὸ ἴδιο, κ' ἐσὺ ἦθελες νὰ κάμεις σὰν κ' ἐκείνονε!» Τὸν βιάζονται θαρρεῖς ἀπὸ λήθαργο αὐτὰ τὰ λόγια, καὶ ξυπνᾷ πιδ σωτήρια ἀκόμη ὅταν ἡ μάνα τοῦ ξεσκεπάζει—ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴς συμβουλῆς τοῦ Vernat—τὸ μυστικὸ ποὺ τοῦ κρύβανε, τὴ μοῖρα τῆς φαμίλιας τους. Τοῦ ἔομολογείται ὅλες τὴς μαῦρες ἀγωνίες ποὺ πέρασε, τὴ ζωὴ τὴ φριχτὴ ποὺ τὴν ἀφιέρωνε στὸ λυτρωμὸ τοῦ παιδιοῦ της. Αὐτὴ ἡ τελευταία σκηνὴ—ποὺ συγκινεῖ τὸ γιό της ἔτσι ὥστε πλημμυρισμένος ἀπὸ τρυφερωσὸν νὰ δοκίμασῃ τῆς μάνας του πὼς οὔτε θὰ τὴ συλλογιστεῖ πιδ τὴν αὐτοχτονία—ἐμᾶς λι-

γάκι αδιάφορους μᾶς αφήνει. Σκηνή μελοδραματική που δὲν ἤρθε νὰ τελέψει τὸ βιβλίο παρὰ μόνε καὶ μοναχὰ γιατί τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ θέσε τοῦ συγγραφέα. Θέλει νὰ μᾶς πεί πὼς τὸ Θεῖον, πού φωλιάζει μέσ' στὰ φυσιοῦρητα τῶ μητρικά, καὶ συνάμα ἡ εὐσέβεια ἡ ὁρησκευτική, πού πλαταίνει τὸν κόσμον τῆς στοργῆς. μεσ' στὴν καρδιά τοῦ γιου, ἔχουνε πιδὸ μεγάλη καὶ πιδὸ σοφὴ δύναμη ἀπ' τὴν ὅποια πείρα καὶ τὴν ὅποια διάγνωση τοῦ σπουδαιότερου ἐπιστήμονα. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς τὸ ἔργον τοῦ Μπουρζέ—ὅσο κιὰν ὁ ἴδιος θέλει νὰ τὸ μεταχειριστεῖ σὰ χτύπημα ἐνάντια στὴν ἐπιστήμην πού, κατὰ τὴ γνώμην του, πάντα θὰ στέκει ἀδύναμη ἐμπρὸς στὸ Θεῖον—πάει συμφωνότατα μὲ τὰ συμπεράσματα τῶν ψυχιάτρων. Ἐνας ἀπ' τοὺς κορυφαίους τοὺς, ὁ Ρουμπινοβιτς, τὸ λέει ρητὰ πὼς ἡ αὐτοχτονία δὲν εἶνε *μοιρόγραφα* κληρονομικῇ. Φέρνει χιλία δυὸ παραδείγματα παιδιῶν, πού οἱ γονιοὶ τοὺς εἶτανε μάλιστα καὶ ἀλκοολικοὶ, καὶ πού αὐτοὺς κατόρθωσε νὰ τὰ σώσει μὲ τὸ *μεταφύτεμα*, σ' ἓνα περιβάλλον διαφορετικὸ δλότελα ἀπ' τὸ δικό τους. Κ' ὕστερα γιατί νὰ μὴν ποραδεχτοῦμε πὼς ἐκεῖνο πού ἔσωσε τὸν ἥρωα τοῦ Μπουρζέ εἶτανε ἡ ἐπιτήρηση κα' οἱ συμβουλές τοῦ γιαιτροῦ Vernat ; Ἄν αὐτὲς λείπανε τότες ἡ ἀπότομη ἀποκάλυψη τοῦ θανάτου τοῦ πατέρα δὲ θὰ εἶχε τὴν ἴδια ἐπίδραση, πού τὸν ἐξέπνευσε φέροντάς τονε νὰ δεῖ βαθύτερα τὴ μάνα του καὶ τὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ τὸ διαφορετικὸν ἐξάνισμα πὼς θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἂν ὁ γιὸς δὲ βρισκότανε, ἴσαμε ἐκεῖνὴ τὴ στιγμή, μέσα στὴν ἀγνοία, πού εἶτανε τοῦ γιαιτροῦ τὸ ἔργον ; Ἡ μάνα μόνη, χωρὶς τίς συμβουλές τῆς ἐπιστήμης, θὰ τὰ εἶχε κάμει θάλασσα ἀπὸ καιρὸ, παρ' ὅλη τὴν καλὴ καὶ προστατευτικὴ διάθεσιν τοῦ Μπουρζέ.

Ἀφήνοντας τώρα κατὰ μέρος τὰ ψυχοφελέστατα κα' ἱεροκήρυκὰ συμπεράσματα τοῦ τέλους, ἃς κοιτάξουμε τίς φιλολογικὰς ἀρετὰς τοῦ ἔργου. Αὐτὲς τὸ δείχνουνε ἄξιο νὰ σταθεῖ δίπλα στὰ καλῆτερα μυθιστορήματα τοῦ καιροῦ μας. Μ' ὅσες κατηγορίες, μ' ὅσα πειράγματα κιὰν ξεφωνοκοποῦνε ἐναντίῳ του οἱ ἀριστεροὶ πάλε καὶ τοῦτοι—βλέπεις ἡ κάθε τόλμη ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀψηψήσει τὴ λογικὴ—τὸ λένε πὼς εἶνε ὁ σοφὸς Δάσκαλος κα' ὁ σεβαστός. Αὐτὴν τὴ στιγμήν στὴ Γαλλία δὲν ἔχει τὸν ὁμοιό του, καὶ οὔτε φαίνεται πὼς θὰ μπορέσει κανένας ἀπ' τοὺς νέους νὰ φτάξῃ τὸ καθαρὸ τὸ νόημα, πού αὐτὸς ἔδωσε στὴ *σύνθεσιν* τοῦ μυθιστορημάτου. Εἶνε ὁ φανατικὸς τῆς *σύνθεσης* τῆς αὐστηρὰ λεπτολογημένης. Παραδέχεται πὼς χωρὶς αὐτὴν τέλειον ἀριστοῦργημα ἀδύνατον νὰ γίνῃ, τὴ λογαριάζει σὰν τὸ *στοιχεῖο τοῦ ὄραίου*, πού μέσα σ' ἓνα μυθιστόρημα πρέπει νὰ πηγαίνει σύμφωνα μὲ τὸ *στοιχεῖο τῆς ἀληθείας* : ἀχώριστα καὶ τὰ δυὸ τοὺς. Πὼς θὰ καταφέρει νὰ κρατηθεῖ ἡ παράστασις τῆς ἀλήθειας, ἡ οὐσία τῆς, ἡ ἐπιβολὴ τῆς δίχως τὸ ἄμεσο βοήθημα τῆς σύνθεσης, πού αὐτὸ θὰ δώσει τὴ σημασία στὸ σύνολον ; Κι ὁ Μπουρζέ κατέχει ὅλα τὰ μυστικὰ κιόλους νὰ ποῦμε τοὺς μηχανισμούς τῆς. Ἡ ἱκανότητά του αὐτὴ, ὄντας πιδὸ σήμερον ἀναγνωρισμένη ἀπ' τὸν καθένα, δίνει ἀφορμὴ σὲ κάποιους ἀντίπαλούς του νὰ ποῦνε πὼς ἂν μέσα στὶς «Nouvelles pages de Critique et de Doctrine» ὁ Μπουρζέ ἐπιμένει ἀποκλειστικὰ στὴν ἀνάγκη τῆς

σύνθεσης, δὲν τὸ κάνει παρὰ γιὰ νὰ δώσει μιὰ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη σημασία στὴν ἀρετὴ τῆς δικῆς του τῆς τεχντροπίας. Αὐτὰ λένε οἱ ἀντίπαλοι κ' ἕνας Τιμπωντέ ἀκόμη, πού αὐτὸς κώλας δὲ διστάζει νὰ πεῖ πῶς τέτοια ἀνάγκη δὲν τὴν ἔχει τὸ μυθιστόρημα. Τὴν ἀναγνωρίζει χρήσιμη γιὰ ἕνα ρητορικό λόγο. Καὶ βέβαια ἂν λείπει ἀπ' αὐτόνε ἡ σύνθεση, ἂν δὲν ἔχει ἀρχή, μέση καὶ τέλος, ὁ ἀκροατὴς τίποτε δὲ θὰ μπορέσει νὰ καταλάβει, στὰ χαμένα θὰ πᾶει ὁ λόγος. Πρέπει οἱ φράσες, μὲ τὶς ἰδέες καὶ τὰ ἐπιχειρήματά τους, πυκνοδεμένες στὴ λογικὴ ν' ἀκολουθοῦνε τὸ ξετύλιγμα πού ἐπιβάλλει ὁ τελικὸς σκοπὸς, τοῦτος νὰ κυβερνᾷ τὸ λόγο ἀπ' τὴν ἀρχὴ του· αὐτὸ τὸ κυβερνημὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ ὅταν βασιλεύει *δημοουργικὰ* ἡ σύνθεση. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ἔργο τὸ θεατρικό· ὁ Ἀριστοτέλης ἔβαλε τοὺς νόμους τῆς σύνθεσός του, κι' αὐτοὶ ἀπ' τὸν ἄββὰ τοῦ Ὁμπινιάκ ἴσαμε το Σαρσὲ σταθῆκανε κιάκωμη εἶνε ἡ πρώτη βᾶση τοῦ ἔργου πού θὰ παιχτεῖ μπροστὰ σὲ θεατὲς.

Μὰ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω πῶς ὁ Τιμπωντέ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀνάγκη τῆς σύνθεσης ριζωμένη σ' αὐτὰ τὰ δυὸ εἶδη—στὴ ρητορικὴ δηλαδὴ καὶ στὸ δράμα—τὴ βρῶκει ἀσήμαντη γιὰ τὸ μυθιστόρημα.

Μᾶς λέει, καὶ τὸ ξαίρουμε, πῶς στὴ λυρικὴ ποίησι ὁ κανὼνας δὲν εἶνε ἡ σύνθεση, μὰ ἴσα-ἴσα τὸ ἐνάντιο, ἡ ἔλλειψη τῆς σύνθεσης ταιριάζει νὰ κυριαρχεῖ. Τὸ ἴδιο πρᾶμα τόλεγε κι ὁ Μποναλὸ στὰ κριτικὰ πεζογραφήματά του, γύριψε μάλιστα νὰ δώσει καὶ τὸ παράδειγμα γράφοντας τὴν «Ode sur la prise de Namur». Μὰ τὸ κακὸ εἶνε πού ὁ Τιμπωντέ βλέποντας νὰ λείπει ἡ σύνθεσις κι' ἀπ' τὸ ἔπος, λέει πῶς δὲν πειράζει νὰ κρατιέται αὐτὴ ὁμοία μακριὰ κιάκ' τὸ μυθιστόρημα—πού εἶνε στὰ σημερινὰ χρόνια τὰ ὅτι τὸ ἔπος σὰ παλιὰ.

Ἐδῶ μοῦ φαίνεται ὅμως πῶς τὰ πρᾶματα μετερδεύονται. Μπορεῖ τὸ μυθιστόρημα νᾶχει μερικὲς συγγένειες μὲ τὸ ἔπος—λόγου χάρι τὴν κίνησι τὴν ἐπικὴ—μὰ ἐκεῖνο πού στέκει σίγουρο εἶναι οἱ μεγαλότερες διαφορὲς τους, διαφορὲς τέτοιες πού τὰ ξεχωρίζουνε καθαρά αὐτὰ τὰ δυὸ εἶδη. Μᾶς εἶνε ἀδύνατο νὰ παραδεχτοῦμε πῶς συγχωνετήκανε ἡ πῶς ἀπ' τὴ φύσι τους εἶνε τὸ ἕνα ἀφοῦ ἔχουμε καὶ τώρα ἀκόμη τὸ ἔπος, τὸ ἴδιο τὸ παλιὸ, συμφορημένο μανάχα στοὺς νόμους τοῦ συγχρονισμοῦ· τύποι του ἡ «Débâcle» τοῦ Ζολὰ ἢ τὸ «Feu» τοῦ Barbusse. Μυθιστορήματα αὐτὰ δὲν εἶνε παρὰ ἔπη, ἀπόγονοι μακρνοὶ τῆς Ἰλιάδας. Ποιὰ πέστε μου εἶνε ἡ σκέσι τῆς «Madame Bovary»—πού θὰ μένει σὰν τὸ πιὸ ἄγριο ὑπόδειγμα τοῦ εἰδους—ἡ ἐλάχιστη σκέσι τῆς ὅχι μόνε μὲ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἢ λατινικὸ ἔπος, μὰ καὶ μὲ τοῦτα τὰ σημερνὰ; Ξαίρω πῶς σὰ 1911 ὁ J. Gauffier ἔγραψε ἕνα βιβλίον γιὰ τὴ φιλοσοφίαν τοῦ Μποβαρισμοῦ, μὰ δὲν ἄκουσα ποτέ μου νὰ καταπιᾶσθηκε κανένας ν' ἀποδείξει τὸν ἐπικὸ χαραχτήρα τοῦ ἔργου. Οὔτε ὁ γερμανὸς σοφὸς, πού πολεμᾷ τώρα νὰ ὑποστηρίξει πῶς ἡ γλώσσα ἢ γαλλικὴ εἶνε ντοπιολαλιά τῆς Γερμανίας, δὲ θὰ συλλογίστηκε τέτοιο πρᾶμα.

Θὰ μοῦ πεῖτε, μὰ ὁ Ζολὰ; Σήμερα καὶ τῆς ἐπαρχίας ὁ κριτικογράφος τὸ ξαίρει πῶς αὐτὸς εἶτανε ἐπικὸς σύγγραφέας, τέτοια ἢ φλέβα του, καὶ γιὰ τοῦτο

έπρεπε δέω σιὰ ἔργα πού τὰ ἤθελε μυθιστορήματα, καί πού δὲ σηκώνανε τὴν ἐπική του τὴν ἐξαρση. Θαμάζουμε τὸν ἐξοχο ἐπικό, μὰ χαμογελοῦνε κρυφούτοις ἀν πῶς νὰ τοὺς τὸν παρουσιάσεις γιὰ μυθιστοριογράφου σωστό.

Καί νὰ ἀκόμη μιὰ διαφορὰ: τὸ ἔπος χρειάζεται τὴν ἐξαρση. Μ' ἂν τὸ κρατήσῃ αὐτὴ τὸ μυθιστόρημα τὸ σκοτώνει μιὰ καὶ καλὴ. Πόσο τὴ φοβότανε, πόσο τὴ μισοῦσε τὴν ἐξαρση ὁ Φλωμπέρ! Μέσ' στὴν ἀλληλογραφία του συχνὰ τὸν ἑομολογίεται τὸ μεγάλο ἀγῶνα πού ἔκανε γιὰ νὰ τὴν ὑποτάξῃ. Μεγάλος ἀγῶνας καὶ δύσκολος, γιὰτὶ μέσα του τὴν ἐξαρση τὴν ἔχει ὁ κάθε τεχνίτης, τὸν συντρέπει καμιά φορά, σπάνια, μὰ πάντα τῆς γιὰ τὸ μυθιστοριογράφου εἶναι ὁ κακὸς δαίμονας. «Ὅλη του τὴ ζωὴ τὴν πέρασε ὁ Φλωμπέρ πολεμῶντας δυὸ ἐχτροὺς, πού καὶ τοὺς δυὸ μέσα του τοὺς εἶχε: τὴν ἐξαρση καὶ τὸ μπουρζουά. Πόλεμος ἐνάντια στὸν ἑαυτό του, πόλεμος ἑαυτοκαταστροφικὸς καὶ μ' ἀρέσει ν' ἀναθυνοῦμαι τὴ λιθογραφία πού τὴν περιγράφει ὁ Μωκλαίρ, καί πού εἶναι τόντις τὸ ἀληθινὸ σύμβολο τῆς ζωῆς τοῦ ἀκούραστου μας νορμαντοῦ: παρασταίνει ἕνα γιγάντιο πρωτόγονο ἄνθρωπο νὰ κρατᾷ ἀπ' τὰ ρουθούνια τὸ φτερωτὸ ἄλογο πασχίζοντας νὰ τὸ δαμάσῃ. Κ' ἔχει ἐτούτῃ τὴν ἐπιγραφή: «ὅποιος τὸν συγκατατᾷ τὸν Πήγασο δύσκολα βαδίζει.» Ἔχουμε καὶ τὴν κρίση τοῦ Μπρουντιέρ πού λέει: «Ἡ φιλολογικὴ ἱστορία τοῦ Φλωμπέρ, αὐτοῦ δὲ τοῦ λυρικοῦ, δὲν εἶχε καμωμένη παρὰ ἀπ' τὶς νίκες, πού ἡ θέλησή του κατὰφερνε ἐνάντια στὴν ἰδιοσυγκρασία του». Ἡ ἀξία του ὅλη σ' αὐτὴν τὴ θέληση εἶχε τὴν ἀστέρευτὴ πηγὴ τῆς. Ποιὸς θὰ μπορέσει, ποῖτες νὰ μᾶς τὰ δώσει, νὰ μᾶς τὰ ξαγοίξῃ τὰ μυστικὰ πού κάτεχε αὐτὴ ἡ δαιμόνια θέληση; Καί τὴν ὑπόταξε τὴν ἐξαρση γιὰτὶ τόνισθε πῶς ἡ ζωὴ ἀπὸ ἐξαρσες δὲν παίρνει πλὴρὰ χρειάζεται μέθοδο σιδερένια καὶ κυβέρνημα φαρδιονόητο ἐκεῖνος πού θὰ καταπιαστῇ νὰ μᾶς τὴν εἰκονίσει. Πρέπει νὰ τὴν ἀντικρίξῃ μὲ τὴν εὐλάβεια πού τοῦ ἔχει δώσει ἡ θρησκεία τοῦ μυθιστορημάτου. Τὴ θρησκεία ἐτούτῃ σὲ τί ὕψος μᾶς τὴν πῆγε ὁ Φλωμπέρ!

Καὶ ξαναγυρνώντας στὸ ζήτημα τῆς σύνθεσης ἀπορῶ πάλι πῶς ὁ Τιμπωντέ δὲν ἔδωκε τὴν προεπόμενη σημασία στὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς «Correspondance» ὅπου ὁ Φλωμπέρ ἀνησυχεῖ ὄχι πιά γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ τὴ σύνθεση—ὁ λόγος γι' αὐτὴν εἶναι—παρὰ καὶ γιὰ τὴν ὀλότελα ἐξωτερικὴ τῆς «Madame Bovary»: μεγάλο ἐλάττωμα λογαριάζει πού τὸ βιβλίο αὐτὸ θάγει κάποιες ὀλικές δυσαναλογίες, τὰ διάφορα μέρη του δὲ θὰ ἔχουνε ἴσο ἀριθμὸ σελίδων! (1) Κι ἀνησυχεῖ, καὶ φοβᾷται, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ δικαιολογήσῃ.

Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ Edmond de Goncourt, πού σὺν τὸν ἀδερφό του δὲν ἐπίμενε ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τῆς σύνθεσης, λέει σ' ἕνα του γράμμα πού τὸ ἀναφέρει ὁ Henry Ceard: «... ὅταν ἔχουμε νὰ δουλέψουμε γιὰ τὴ σύνθεση κατενός ἔργου μας, τότες περνοῦμε τρεῖς καὶ τέσσερις μέρες κλεισμένοι στὸ σπίτι μας, δίχως νὰ δοῦμε ψυχὴ ζωντανή.» Τέτοια μόνε ἀσκητικὴ θέληση μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὴ σύνθεση πού θὰ στερεώσει τὴν κατοπινὴ δουλιὰ.

(1) Correspondance, τόμος II σελ. 93.

Και κάθουμαι και τὰ γράφω αὐτὰ γιατί ἀπ' τ' ὅ,τι ἔχω δεῖ και παρακολουθήσει ἐδῶ και χρόνια, τὸ ζήτημα τῆς σύνθεσης σὰ νὰ μὴ τὸ ὑποψιάζονται και πολὺ οἱ δικοὶ μας· κ' εἶναι φυσικὸ ἀφοῦ κ' ἡ μέθοδος στέκει σὰν κάτι ξένο κι ἀντίθετο μὲ τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδας. Μὰ μήπως τὸ πήραμε ἀκόμη στὰ σοβαρὰ τὸ μυθιστόρημα, μήπως τάχα καταλάβαμε πῶς αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει ὁ πιὸ ἐπίσημος κι ὁ πιὸ δυνατὸς ἐθνικὸς μας παράγοντας;

Μ' αὐτὰ γι' ἄλλη φορὰ ὡς τ' ὀφίσσουμε. Τώρα στὸ λίγο ἀκόμη τόκο ποὺ περισσεύει καλὸ νὰ συνοψίσουμε πιὸ ἀκριβολογημένα τὴν ἰδέα μας.

Τὸ μυθιστόρημα εἶναι τὸ εἶδος τὸ πιὸ συγγενικὸ μὲ τὴ ζωὴ· ἔχει και τούτη, μ' ὅσα κιὰν λένε, ἔχει ἀρχή, μέση και τέλος. Δὲν εἶνε ἀμορφη, οὔτε ἀτακτη, παρὰ βασίζεται στὴ σύνθεση. Και τὸ μυθιστόρημα ὁμοία. Εἶναι τὸ παιδί τῆς ζωῆς, μ' αὐτὴν αἰ φύση του τὸ ἐνώνει, μαζί της εἶναι ἕνα.

Λοιπὸν, πρέπει νὰ μπεῖς μ' ὅλη σου τὴ θέληση και μ' ὅλη σου τὴ νόηση μὲς στὴ μεγάλη σπουδὴ τῆς σύνθεσης. Δηλαδή νὰ ξετάξεις βαθιὰ τὸ θέμα σου (ποῦ θὰ κάμει τὸ μυθιστόρημα), και' σύγχρονα τὸ πῶς θὰ κυβερνηθεῖ αὐτὸ ἀπ' τῆς σύνθεσης τοὺς νόμους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γίνει συμφωνότερο μὲ τὸν ἴδιο του ἑαυτὸ, πιστότερο. Τὸ πῶς αὐτὴ θὰ τὸ μοιράσει στὴν ὕλη, τὰ ἐφόδιά σου θὰ τὰ ὑψώσει ἴσαμε τὸ χαραχτήρα τοῦ ἄρτιου. Μ' ἕνα λόγο θὰ φέρει στὸ μυθιστόρημα τοῦ εἶδους του τὴν πλατύτερη προσωπικότητα, τὸ γνώρισμα τοῦ ζωντανοῦ. Δίχως τὴ σύνθεση μπορεῖ νὰ γίνουμε ἔργα θανατῶσια κι ἀξιόλογα, μὰ μυθιστόρημα ἀκέριο ποτέ. Τὸ κάθε τι ἔχει τοὺς νόμους του σὰν τὸν πλανήτη μας, κι ὅταν τοὺς ἀψηφίσουμε—δηλαδή ὅταν σοῦ εἶναι δύσκολο νὰ τοὺς καταλάβεις—τότε περνᾷς σὲ εἶδος ἄλλο ἢ μπορεῖ και σ' ἄλλο πλανήτη.

Παρίσι 20 VI 1923

ΘΡ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

R. TAGORE

ΑΠΟ ΤΟΝ "ΚΗΠΟΥΡΟ.,

ΟΤΑΝ πέρασε κοντά μου μὲ τὸ γοργό της περπάτημα μὲ ἄγγιξε τοῦ φουστανιοῦ της ἡ ἄκρια.

Ἀπὸ τὸ ἄγνωστο νησι τῆς καρδιᾶς της ἦρθε ξάφνου μιὰ θερμὴ ἀνοιξιὰτικὴ πνοή.

Ἐνα φτερούγισμα ἑνὸς γοργόρου χαιδιοῦ πέρασε ἀπάνω μου και χάθηκε τὴν ἴδια στιγμή, ὅμοιο μ' ἕνα πέταλο λουλουδιοῦ ποῦ τὸ πήρε τὸ ἀεράκι.

Ἐπese στὴν καρδιά μου σὰν ἕνας ἀναστεναγμὸς τοῦ κορμιοῦ της κ' ἕνα κρυφομίλημα τῆς καρδιᾶς της.